

מסדר כנפנים

יעקב לויטם

כמו נגנים בתזמורת.
שקנאים בכנרת
צילום: יוסי שפיר

מיליוני עופות מים התארחו בשבועות האחרונים ב־1,000 מאגרי המים הפתוחים של ישראל. רשות הטבע והגנים ספרה אותם בכנרת. היה צפוף ורטוב

בגלל הזללנות שלהם, הם מסתבכים בחוטים, נפצעים מקרטי דיג או בולעים פקקים. שחפים מתודעים למעשי ידי האדם

לא הגיע הזמן להתקדם לדאונים? בעולם זה כבר נזהל מקובל.

"אתה ציפור שרק עכשיו נחתה פה? הרי אתה יודע שלהעלות כלי טיס לשמיים זאת משימה כמעט בלתי אפשרית בארץ. המון ביורוקרטיה, צריך להוציא רישיון, ויש מגבלות ידועות של הצבא. אנחנו נמשיך בינתיים עם הסירות. לפחות אין בהן משוטחים."

ציפור בעקבות האדם

שלושה שקנאים מביטים בנו בפליאה מתוך המים, כדירי בית אבות שהוטרוו בערב הקלפים השבועי שלהם. אנחנו מפירים להם את השלווה, מחטטים בעניינים לא לנו. אוהד דואג שהסירה לא תתקרב יותר מדי, אבל השקנאים פורסים כנפיים, חובטים יחד כפני הגלים וניתקים אל על במטט מתואם, מור תירים את יושבי הסירה משתאים מתחתיהם. ברקע מלבינה פיסגת החרמון, וכל הנשינול ג'יאוגרפיק מקבל פתאום לוק מוחשי מאוד.

בשפך הירדן, קבוצה של ברווזים מבויתים מתעלמת מאיתנו בהפגנתיות. יפעת מסבירה שהקירבה לאזורים מיושבים משנה לעיתים את שיגרת חיי העופות, שהתרגלו לחברת בני אדם. אנפות הלילה, למשל, למדו מבני אנוש טריק חכם להשגת מזון: הן חוטפות את פיסות הלחם שדייגים הותירו במים ומשתמשות בהן כדי לרדוג.

"זה קטע מדהים", מחייכת יפעת, "האנפות קלטו שהלחם מושך דגים רעבים, אז הן עשו אחד ועוד אחד. הן משליכות את הלחם וממתניות בסבלנות. כשדג עולה ומתפתה לנגוס בלחם – הן מייד לוכד רות אותו במקור".

אוהד: "אלה יחסי הגומלין הנפלאים בטבע, שבעלי חיים יכולים ללמוד מהאדם".

הצפרים הם זן מיוחד של יצורי אנוש: מעדיפים לקנן הרחק משאר בני מינם, ממעטים בדיבור ונרתעים מכל ניסיון לפתח שיחה. קהילת הצפרים החובבים מונה אלפי חברים בכל רחבי הארץ, ויש לה אפילו אתר אינטרנט ייחודי ("אתר הצפרות הישראלי"),

בהרכבת הפאזל הגלובלי.

על אירועי הספירה הגדולים מוסיפה רשות הטבע והגנים מיפקד חודשי פרטני יותר, של אוכלוסיית עופות המים בכנרת. לא לשווא ממוקדת תשומת לב לגיזרה הזאת: אנשי הרשות גורסים שאגם המים העמוקים היחיד בישראל נמצא על סף אסון סביבתי. משבר המים והידלדלות הדגה מאיימים על מינים רבים של ציפורים שמצאו כאן את ביתן, וגם הדיג הלא מבוקר מוסיף משלו.

"כל השרשרת האקולוגית מתערערת", מזהיר אוהד הצופה (כן, לפעמים שם המשפחה הוא הכי מתאים לתפקיד), אקולוג עופות, כשהוא מתכוון לקראת היציאה למים. "כמו ברגים שנושרים מכנף של מטוס – זה קורה לאט לאט, עד שכל העסק מתפרק ומתרסק". חוף הלונה-גל בצפון-מזרח הכנרת שומם עכשיו באופן מכמיר לב. אצה ירקרקה ממלאת את המים ומשווה לאגם מראה של קנקן תה צמחים ענקי. אוהד הצופה ויפעת ארצי, גם היא אקולוגית עופות, עור רכים הכנות אחרונות לפני הספירה. מרגע שתושק סירת המנוע למים מצפות להם שלוש שעות וחצי של הפלגה מתונה סביב חופי הכנרת, שבמהלכה שום עוף מים לא יחמוק מעיני הנץ שלהם. כל אחד יימנה ויירשם – ובסיום ינותח המידע ויופקו ממנו מסקנות מקצועיות.

כשמביטים בעולם מהצר של הגלים, טרדות היומיום הופכות טפלות. כמה נלעגות נראות מכאן המכונניות הרוחשות על כביש 90. קחו שיעור יוגה מהאנפה האפורת: היא מתכנסת על ראש קנה מוארך ומציצה באדישות לכיוון טבריה. תנו לה כוסית אניס, כמה שקדים קלופים ונרגילה – והנה לכם שאנטי-איך סופרים ציפורים בלי לקבל סחרחורת? פשוט מאוד: מין עם מעט פרטים סופרים אחד-אחד. מינים נפוצים יותר סופרים בעשרות. ואם הלהקות גדודיות, לומדים איך נראה גוש של 50 ועושים הכפי' לות "בערך".

"הספירה באה לתת אינדיקציה כללית", ממנהר אוהד להרגיע, "המספר המרויך פחות חשוב כאן".

שעת שחר מוקדמת, כשבבתיים מעלים הקומקומים אדים ראשונים לקפה, הכנרת נראית חלקה, ומימיה קורנים בגון כחול-שמנוני מרהיב. אנפות מעופפות מעל בנחת, מסדרות נוצות פרועות ומצחצחות מקור. סיקסקים מוצקי צוואר מרצדים לצידן כשוטרי תנועה פעיל-תנים. סמוך לגדה, עצי אשל טבועים במים עד קצות צמרותיהם, מותחים ענף לבעלת כנף שתבקש בכל זאת להניח רגליים עייפות.

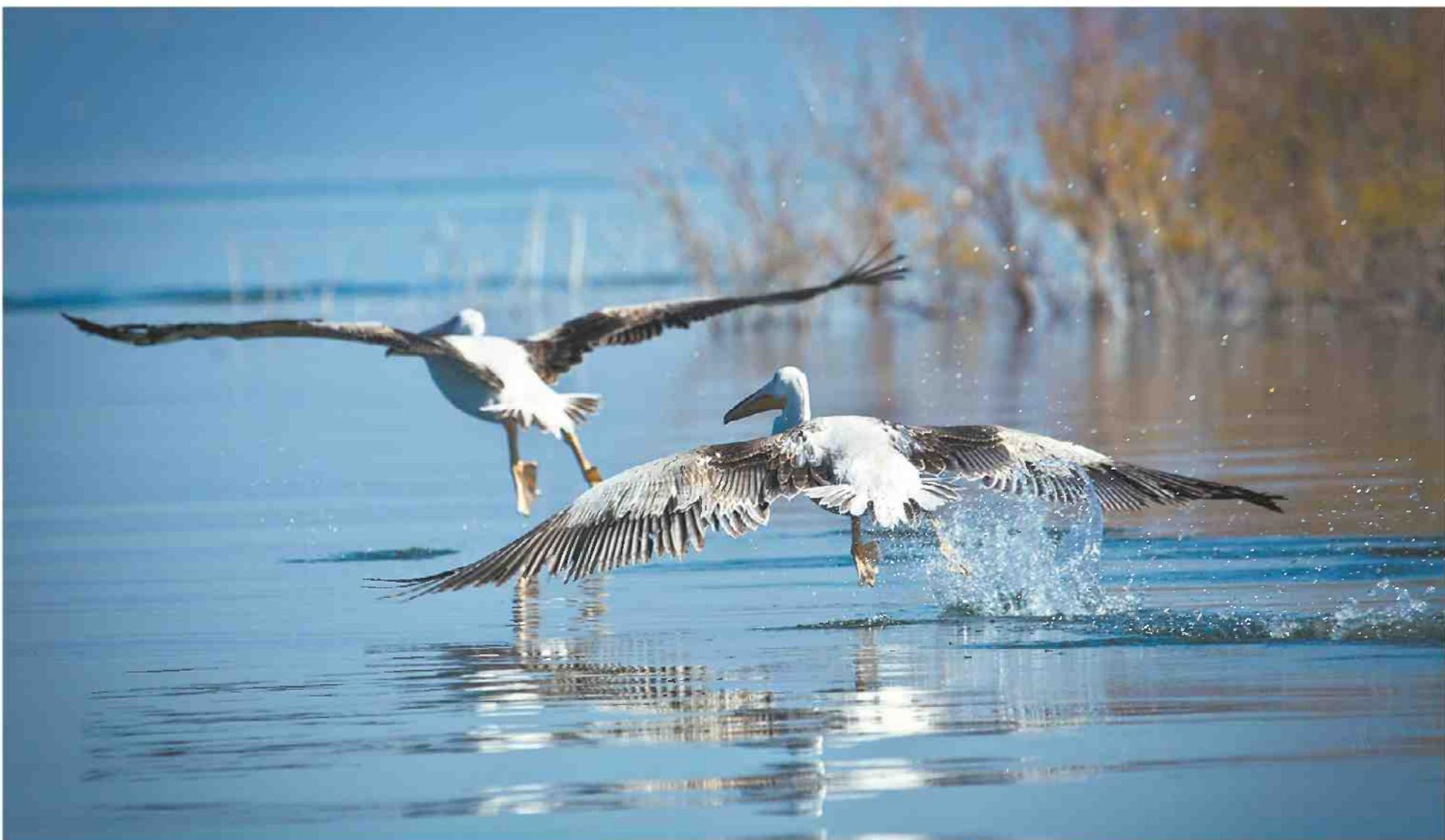
אם תשאלו את הטבלן המצויץ או את חברתו, המרית הצפונית, הם יגעגעו יחד שכאשר האגם שלהם ברוסיה קופא, הם עפים למאגרי המים של ישראל. לא פחות מ-500 מיליון בעלי כנף מכוונים את הג'י.פי.אסיס שלהם אלינו, מתוכם מיליונים שנופשים בימים אלה ב-1,000 מקווי מים ברחבי הארץ – ברייכות דגים, מאגרים מלאכותיים, שמורות טבע. זאת תיירות הנוצות, ומבחינת עופות המים, הארץ היא מלון הכל כולל: אפשר להירגע קצת ולאכול במסע מאירופה הקרה לשמש של אפריקה.

בשבועות האחרונים היה אפשר לראות אותם במר לוא תפארתם. אורחים פורחים לרגע שמלהטטים בשמיים, להקות-להקות שניתזות ככתמי ריו אריי רים, נאספות במשק אחיד ונשפכות מחדש על הרקיע התכלכל. עונת הנדידה היא ציור סוריאליסטי של הטבע, ובזכות מיקומה הגיאוגרפי של ישראל כחניון ראשון אחרי תלאות הים התיכון, הצבעים נשפכים אל הבר במלוא תפארתם.

שיעור יוגה מאנפה

ספירת עופות המים בארץ החלה באמצע שנות ה-60, כחלק מהמאמץ הבינלאומי לאסוף מידע על מינים, להקות, כיווני נדידה ומגמות אקולוגיות בריטיות. כך אפשרה למשל, לרעת אם יש ציפור בסכינת הכנרת. הספירה נערכת בכל העולם אחת לשנה, ובאותו תאריך – אמצע ינואר, שיא עונת הנדידה. בשל מעמדה האטרקטיבי של ישראל בעיני הציפורים, הנתונים שנאספים בארץ נחשבים למהותיים במיוחד

הצפר יוסף כיאט:
"מי שלא יודע לזהות קולות וציוצים מחמיץ חצי מהציפורים. יש לי בנייד הקלטות של ציוצים. היתה תקופה שהשתמשתי בהם כרינגטונים, וזיהיתי כל מתקשר לפי הציוץ. בשטח זה התמזג עם הטבע"

צילומים: משה שי

לעופות המים בישראל יש סיבה לדאגה: כמות מקווי המים הטבעיים הולכת ומצטמצמת. עוד יום כיף בכנרת

לעיניהם היא נקבת ברווז צולל חלודי, או מין אחר של ברווז. אבא שי נמנע מלהתערב בעימות. "צפרות היא נקודת מבט קצת אחרת על העולם", הוא מסביר. "רוב האנשים ברחוב לא הולכים עם המבט למעלה, אבל אנחנו כן. תמיד נחפש לראות משהו מעניין". רימון, תלמיד בית הספר הדמוקרטי בירושלים, מודה שהחברים שלו מעדיפים כדורגל, אבל לא, הם לא לועגים לתחביב שלו. לפעמים הם אפילו מבקשים שיסביר להם איזו ציפור עברה מעליהם. "עופות הם יצורים יפהפיים שעושים דברים מעניינים, למשל בקינון ובהזוהר, אבל לא כל אחד מתחבר לזה. אני מניח שלטיול שלי אחרי הצבא אקח משקפת גדולה". ואולי תגשים את החלום של כל צפר: תגלה ציפור שאיש לא נתקל בה.

"אני תמיד מחכה לרגע שאוכל לבוא לאבא ולהגיד לו, 'ראיתי היום ציפור נדירה'. כשזה קורה, זה כיף. יצא לי לראות שני עופות שנצפו רק פעם אחת בארץ – קורמורן ימי ופלאמינגו זוטה. התרגשתי מאוד. זה היה כבוד".

סבא יוסקה מצנן את ההתלהבות: "זה לא שהציפור נחתה פה פעם אחת ורימון עמד שם במקרה לראות אותה. אלה היו פרטים שהגיעו לארץ ונשארו זמן ממושך באותו מקום, כך שהרבה צפרים קיבלו את ההודעה ובאו לראות כמו עיניהם".

יוסף כיאט (28) מהר ברכה, צפר כבר 13 שנים, משתתף בספירות השנתיות מגיל 15. הוא מהמתרגי שים שייסעו עד קצה הארץ כדי לראות ציפור נדירה כמו עיניו. "כילד אהבתי חרקים, עברתי לשבלולים, ולבסוף נעצרת על ציפורים", הוא אומר בעיניים נוצצות. "זה סוג של שיגעון. מחלה מירבכת".

כיאט הוא מהצפרים שיפסיקו כל שיחה ב"שששו" דרמטי ויטו אוזן לטבע, שם יקלטו בארשת חולמנית ציוצים של בולבול, חוחית, עפרוני מצויץ וסבכי שחור ראש. "צפר שלא יודע לזהות קולות וציוצים מחמיץ חצי מהאוכלוסייה", הוא מסביר את התורה כולה על רגל אחת (של חסידה, מן הסתם).

מאיפה אתה מכיר כל ציוץ?

הצפרים נצפים לא אחת עומדים בשתיקה בנקודת תצפית נידחת, מתמסרים באינטימיות למשימת המרעקב. כל פולש שאינו צפר בעצמו רק מפריע. די להם בהמולה שמקימים השרשרים בטבע.

איך עושה צולל חלודי

בני משפחת כהני ממעלה החמישה הם שלושה דורות של צפרים. הסבא יוסקה בן 69, האבא שי בן 45, ורימון בן 14. ביום הספירה הארצי אנחנו מוצאים אותם במאגר המים הראל שבמרחב הרי יהודה, מדרום ללטרון, מונים בדומייה את להקות החרטומיות והברווזים המצויצים. החיידק, הם אומרים, עבר אצלם בתורשה, ואת הספירה השנתית הם לא מחמיצים. רימון מתווכח עם סבא יוסקה אם הציפור שנגלתה

כינוסים תקופתיים, מפגשים חברתיים ורשת של ערכונים הרדיים באמצעות סמסים או הודעות ברשתות החברתיות.

אם נצפה פרט נדיר באתר כלשהו בארץ, השמועה עושה לה מייד כנפיים ופושטת במהירות הברק. לפי עמים לא חולפת חצי שעה עד שהמכוניות הראשונות כבר נעצרות בהתלהבות ביעד הנכסף. זה מה שקרה בדצמבר האחרון בעכו, כשצפר נתקל בהופעת אורח ראשונה אי פעם של גבתון שלג – ציפור שיר קטנה שהגיעה לארץ מארצות הקוק. בעולם הצפרות, אירוע כזה משול להופעה של הרולינג סטונס, ביונסה ואדל יחד – ועוד בחינם.

ציור החובה של צפר כולל טלסקופ על הצובה, משקפת ומגריד ציפורים – ספר התנ"ך של התחום.

אקולוג העופות, אוהד הצופה: "אין ציפור שנולדה עם קובע טמבל, אבל עוף המים הכי ישראלי הוא הסיקסק. אין מקום בעולם שיש בו צפיפות סיקסקים כמו בארץ. הסיקסק קולני מאוד, אגרסיבי. הוא הערט המצוי של עופות המים"

צוות הספירה בפעולה. מימין: יפעת ארצי, משמאל (מחזיק משקפת): אוהד הצופה

צילום: משה שי

כמו דיירי בית אבות בערב הקלפים השבועי. שחפים בארוחת הכל כלול (למטה מימין: ברווז צחראש)

"יש לי בנייד הקלטות של ציוצים שונים, שאני מקי שוב להם כל הזמן. היתה תקופה שהשתמשתי בציוצים כרינגטונים, וזיהיתי כל מתקשר לפי הציוצ. זה עוד לי בלמידה, וזה גם לא הפריע לי בעבודה: כשקיבלתי שיחה באמצע ספירה – הצלצול התמוזג עם הטבע." יש ציפור שתרגש אותך במיוחד?

"קיווית להקנית. זאת ציפור על סף הכחדה. רק אל תתבלבל בינה לבין הקיווית המצויצת, שהיא רווחת כארץ". נשתדל.

בטון במקום הסבך

בחזרה לכנרת. אוהד קולט קבוצה של שחפי אני מים, ומוזהה בתוכה שני שחפים שונים. "אלה צרי מקור", הוא לוחש, ואני משפשף עיניים בתדהמה: מרחוק הם נראים אותו דבר. אך הוא יודע להבדיל? "פשוט מאוד: הם דומים, אבל כל אחד נראה אחרת." אתה יודע להבדיל מרחוק בין זכר לנקבה? "לא תמיד. הרבה פעמים אנחנו סתם מנחשים, כי אין לנו באמת מושג. אתה רואה ממול את הלהקה של מרומיות לבנות לחי? בחורף כל הפרטים של הציפור הזאת הם בצבע אפור בהיר. לך תדע מי הוא מה?"

איך מבלים העופות בכנרת את שיגרת יומם? בשני עיסוקים עיקריים: חיפוש אחר אוכל (אלא אם כן הם פעילים בחשיכה, כמו אנפת הלילה), ובטלה. הם ניוונים מכל יצור שחי במים או בסביבתם – חרקים, לטאות, סרטנים קטנים וכמובן דגים, שבראשם לבי נונים, אמנונים, שפמנונים וסרדינים. הקורמורנים, ממש כמו יוצאי קרקוב, חובבי קרפיונים.

לעופות המים בישראל יש סיבה לדאגה: כמות מקווי המים הטבעיים הולכת ומצטמצמת, ואופי המאגרים משתנה לרעה. נדיד למצוא במחוזותינו ביצות או שלוליות שעל גדותיהן מתפרצת צמחייה, ובמקום זאת, מתרבה מספר המאגרים המלאכותיים שקרקעיתם מורפדת ביריעות פלסטיק ושוליהם נטולים כל סבך. עבור הציפורים שמקננות, שמחפשות מזון או שמבקשות להסתתר – מדובר בחדשות רעות.

הצפר דימון כהני [14]:
"אני תמיד מחכה
לרגע שאוכל לבוא
לאבא ולהגיד לו,
'ראיתי היום ציפור
נדירה'. כשזה קורה,
זה כף. יצא לי לראות
שני עופות שנצפו רק
פעם אחת בארץ -
קורמורן ימי ופלמינגו
זוטר. התרגשתי
מאוד. זה היה כבוד"

מהלכלוך הכי הרבה, כי הם זוללי כל, אומר אוהד "לבית החולים לחיות בר בספארי ברמת גן מגיעים מדי פעם שחפים שהסתבכו בחוטים, נפצעו מקרסי דיג או בלעו פקקים. לפעמים אנחנו נתקלים בברווזים שנתפסו ברשתות קרועות ונפחו את נשמתם". כשהספירה מסתיימת, אנחנו שבים לחוף. באופן כללי נספרו יותר מ-8,000 בעלי כנף ממינים שונים. תוצאות האמת יסוכמו בשבועות הקרובים ויישלחו לניתוח מלומד, ובסיומו יסקו מסקנות מעשיות. אוהד מסיר מעליו את המשקפת ברגשות מעורבים: "בחמש השנים האחרונות ראינו ירידה ברורה בכמות הקורמורנים הגמריים. היום נתקלנו במספר גבוה של קורמורנים, שזה מרגיע, אבל לעומת זאת ראינו בר" וזים במספרים נמוכים מאוד. מוקדם עדיין לקבוע למה זה קורה. נצטרך לעקוב בשנה הבאה ולראות אם מתפתח פה משהו. ייתכן שאלה מגמות שמקורן בארצות המוצא, והכנרת בכלל לא אשמה".

בישראל מתיר החוק לצוד יונים וסוגים אחרים של ברווזים נפוצים, אך אוסר ציד של מינים נדירים יותר. למשל, הצחראש הלבן, שהוא ברווז בסכנת הכחדה חמורה. "רק אלפים בורדים נותרו מהמין הזה בכל העולם", מסביר לידה, "כ-900 מהם באים לישראל בחורף. אפשר למצוא אותם רק בשפלה. לכן הוצאנו איסור על ציד ברווזים כללי באזור הזה".

מה בנוגע לצייד בלתי חוקי?

"זאת צרה מתמשכת שפוגעת במינים רבים בעור" לם החי של ישראל, כולל צבאים, חזירי בה, דורבנים וחוגלות. הבעיה כאובה, אבל היא פחות מאיימת על הברווזים או על עופות המים בכנרת, שרובם לא כשי רים למאכל, ולכן ציידים לא נטפלים אליהם. הבעיה היותר אקוטית היא מאגרי הקינון".

האקדמיה נותנת שמות

השמש נתלית גבוה ברוקיע, והחום כבר מתחיל להעיק. אנחנו בשיא העונה שאמורה להיות חורף. יפעת מבקשת לדומם מנוע, פן נבריה, חלילה, להקת קורמורנים שהתכנסה מולנו. הבקשה מגיעה רגע אחד מאוחר מדי: הלהקה נחרדת מהאיום הפוטנציאלי ומ' תנפצת בקול גדול כלפי מעלה, חבריה מתרוממים בסדר מופתי, כנף כנף, כמו גל של אוהדים ביציעי איצטריון. השמיים מתכהים לרגע, עד שהלהקה מת' רחקת לצד הנגדי ונעלמת מעל חוף צמח. היצ'קוק לא היה עושה את זה טוב יותר.

אוהד מבקש להתנצל בפני הקורמורנים. "באופן עקרוני אנחנו מקפידים לא להפריע לעופות בשטח. אם אפשר לספור אותם מרחוק, נעדיף לא להתקרב. החוק אוסר על הטרדת בעל חיים ממנוחתו או מאורת חייו. אנחנו שומרי הטבע, ואם לא נפעל בדרך הזאת – איזה מסר אנחנו מעבירים לאחרים?"

ממרחק צפ בקבוק פלסטיק. קופסת שימורים חלו' דה תקועה בסבך הקנים. "השחפים הם אלה שסובלים

אגב, איך נקבעים השמות העבריים לעופות?

"רובם נקבעו על ידי האקדמיה ללשון עברית, בתרגום לשם הלטיני. יש שמות שמתארים אזור קיי' נון, דוגמת ביצנית, שחיה בביצה, או חופמי, שמקנן על החוף או בגדות. אחרים מתארים מראה, למשל שקנאי, שיש לו שק מתחת למקור, או תמירון (ציפור ארוכת רגל ממשפחת הסייפנים) – שהוא אכן גבוה. יש שמות שמתארים צורת התנהגות, כמו טבלן".

מה שמוביל לשאלה מהו עוף המים הכי ישראלי?

אני מדבר על אסלי, לא תייר.

"אין עוף שנולד עם כובע טמבל, אבל יש ציפורים שתראה בעיקר בישראל. הבולבול, למשל. עוף המים הכי ישראלי הוא הסיקסק. אין מקום בעולם שיש בו ציפיות של סיקסקים כמו בארץ. הסיקסק קולני מאוד, אגרסיבי. אתה יודע מה? הוא הערס המצוי של עופות המים".